

УДК 65.011.1:622.35-033.22(477.84)

ФАКТОРИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ З ВИДОБУВАННЯ НЕЕНЕРГЕТИЧНИХ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Трифорова О.В., к.е.н., доцент кафедри менеджменту виробничої сфери,
Олійник С.П., асистент кафедри менеджменту виробничої сфери
ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ

Стаття посвячена дослідженню факторів стратегічного розвитку підприємств, добуваючих неенергетичні корисні копалини, а саме, вапняки.

Ключевые слова: зовнішня середовище, внутрішня середовище, економічна ефективність, постачальники, споживачі, конкуренти, трудові ресурси, оборотні засоби, основні виробничі засоби.

The article is devoted to the research of the factors of strategic development of enterprises which are mining non-energy minerals, specifically limestone.

Key words: external environment, internal environment, economical efficiency, suppliers, consumers, competitors, labor resources, current assets, capital assets.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Посилаючись на добувну промисловість України, здебільшого мають на увазі лише одну з її двох складових, яку, завдяки державній політиці, по замовчанню вважають найбільш стратегічно важливою – добування паливно-енергетичних корисних копалин. Хоча напрямок видобутку неенергетичних корисних копалин і належить до видобувної галузі промисловості, він, порівняно з видобутком паливно-енергетичних матеріалів, на жаль, ще досить маловивчений, хоча, на нашу думку, є не менш важливим стратегічним напрямком розвитку країни.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Багато сучасних досліджень присвячено темі стратегічної діяльності виробничо-економічних систем, а саме: стратегічному управлінню на підприємстві [7], стратегічному плануванню [9], впровадженню стратегічної культури на підприємствах [8] та ін., хоча на цьому фоні розмитою залишається галузева специфіка підприємств у контексті обґрунтування стратегічних рішень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є дослідження впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну ефективність підприємств Тернопільської області з видобутку неенергетичних корисних копалин, а саме вапняків.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомо, що підприємство може розглядатись як система, що функціонує в унікальних умовах. Такі умови виникають у зв'язку з впливом на виробничо-економічну систему низки факторів, характер та ступінь впливу яких потребує детального вивчення та аналізу для обрання єдиного правильного напрямку стратегічного розвитку.

За даними Держгірпромнагляду, на території Тернопільської області станом на 1.07.2009 року знаходиться 132 гірничодобувних підприємства з видобування неенергетичних корисних копалин, з них діючих – 43 підприємства. На рис. 1 наведений розподіл родовищ за видами корисних копалин. Як бачимо, за винятком родовищ глини та доломітів, яких на область є по одному діючому підприємству, питома вага розроблених родовищ від кількості зареєстрованих найбільша у підприємств, що займаються видобуванням вапняків – 70,59 %, розроблених родовищ пісковика – 45,5 %, піску – 40 %, суглинку – 16,13 %, у той же час з чотирьох родовищ гіпсу розробляється лише одне й одне з двох зареєстрованих родовищ з видобування крейди.

Основним видом діяльності підприємств з видобування вапняку є відкрита розробка родовищ корисних копалин з подальшою їх переробкою переважно для задоволення потреб будівельної галузі та приватного сектора.

Ефективність діяльності будь-якого підприємства оцінюється за її кінцевими результатами. Кількісно ці результати відображає система показників ефективності економічної діяльності промислового підприємства, що «включає: прибуток; обсяг виробленої продукції; рентабельність виробництва, реалізованої продукції; продуктивність праці; собівартість; фондоемність; матеріалоемність» [9].

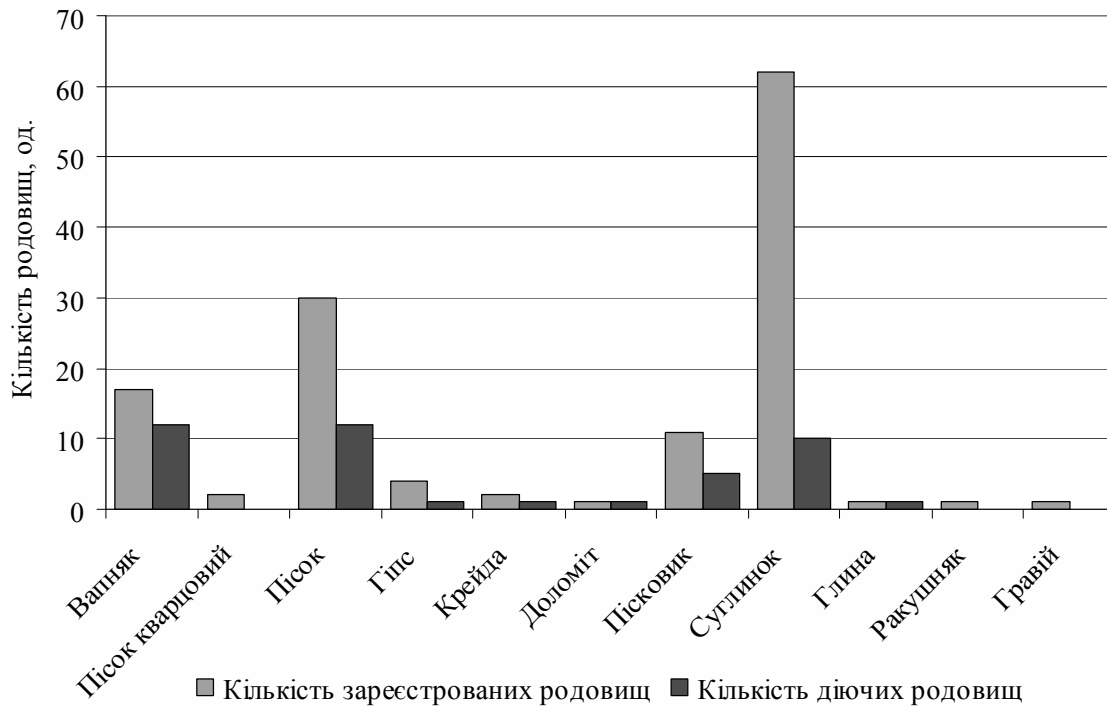

Рис. 1. Родовища Тернопільської області за видами неенергетичних корисних копалин

Як правильно зазначено у роботі Л.М. Романюка [7], процес стратегічного управління підприємством базується на «необхідності врахування зовнішнього і внутрішнього середовища для забезпечення конкурентних переваг». З точки зору Л.М. Швець, обов'язковим етапом у процесі стратегічного планування є «характеристика макро- та мікросередовища підприємства» [9]. Для дослідження впливу на діяльність підприємства найважливіших чинників з-поміж існуючих класифікацій оберемо найпростішу – зовнішнє та внутрішнє середовище, трохи глибше деталізувавши зовнішнє середовище шляхом диференціації факторів його впливу на макро- і мезорівень. До зовнішнього середовища підприємства зазвичай відносять державу, споживачів, конкурентів, постачальників [2]. В межах обраної класифікації віднесемо державу до чинників макрорівня зовнішнього середовища, а споживачів, конкурентів, постачальників – до мезорівня, до якого також можна додати фактор інвестиційного впливу. Оскільки основними виробничими ресурсами підприємства є трудові ресурси, оборотні кошти та основні виробничі засоби, то логічно буде вважати їх основними факторами, що відображують вплив внутрішнього середовища підприємства на його економічну ефективність.

Щодо макрорівня зовнішнього середовища, тобто державного впливу на економічну ефективність діяльності підприємства, то він здійснюється виключно у межах діючого законодавства, нормативно-правового регулювання його діяльності. Не викликає сумніву також наявність політичної складової. За відсутності будь-яких пільг, особливих умов діяльності для підприємств досліджуваної галузі та за незмінності її частки у загальному обсязі ВВП країни, вплив державно-політичних чинників можна вважати неістотним та сталим, хоча науковці дедалі більше наголошують на тому, що «виникає необхідність активного впливу держави для регулювання темпів і пропорцій розвитку економіки з метою досягнення високих кінцевих економічних і соціальних результатів» [6].

Щодо чинників мезорівня зовнішнього середовища, то рівень їх впливу неоднаково вагомий. Стосовно фактора «конкуренти», то його вплив нерівнозначний у межах різних стратегічних груп конкурентів, які формуються переважно за асортиментом продукції (рис. 2). Тобто, стосовно кар'єрів Тернопільської області таких груп можна виділити чотири: до першої та другої входять відповідно шість і три кар'єри, які мають ідентичний асортимент продукції, але відрізняються обсягами виробництва, а, відповідно, й собівартістю. Два інші підприємства – ТОВ «Скала-Подільський спецкар'єр» та ВАТ «Тернопільський кар'єр» – створюють окремі групи, що пояснюється наявністю на підприємствах унікального продукту – мінерального порошку. Проте ці підприємства не є конкурентами через значну різницю в цінах реалізації. Конкуренції з боку зарубіжних виробників мінерального порошку майже не відчувається, оскільки висока вартість транспортування робить продукцію, наприклад білоруського походження, занадто дорогою. Але слід зазначити, що потенційно рівень конкуренції в галузі

може зростати, оскільки підприємства галузі зараз працюють не на повну потужність, а лише на 30–40 % виробничої потужності за рахунок низького рівня попиту на продукцію.

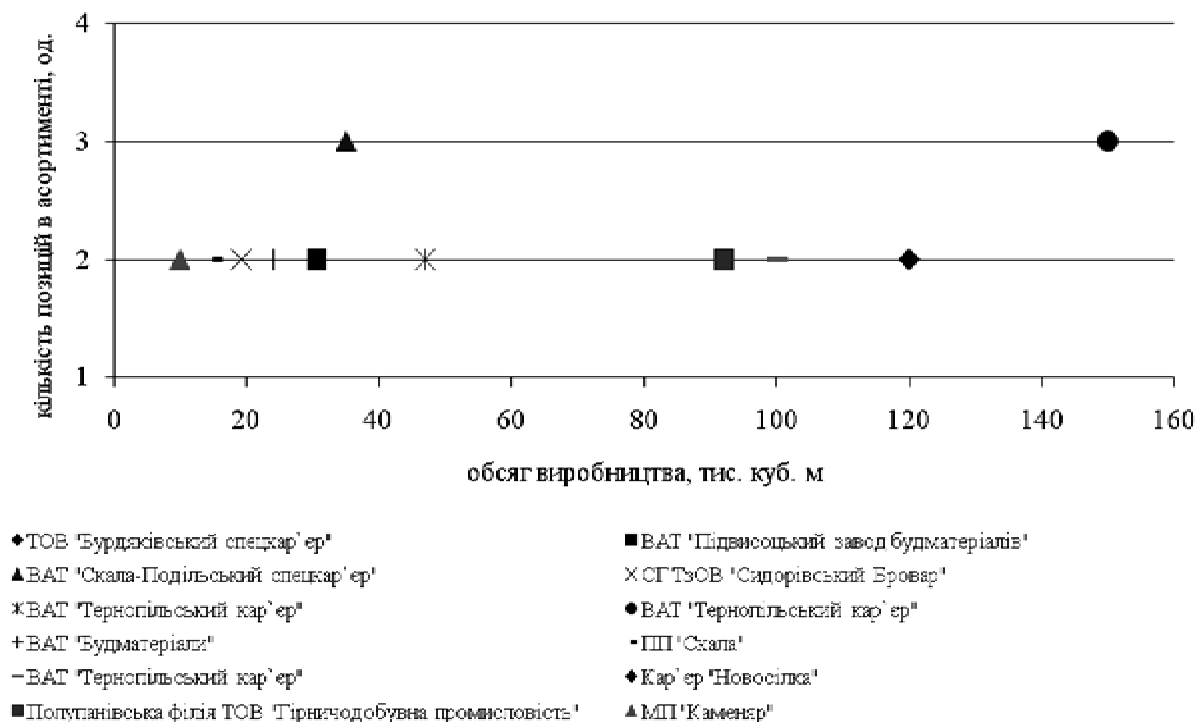

Рис. 2. Карта стратегічних груп конкурентів кар'єрів з видобування вапняку (Тернопільська область)

Гірничодобувні підприємства Тернопільської області повністю забезпечують потребу області у вапняку і навіть постачають вапнякову продукцію у регіони з низьким власним рівнем видобутку породи: у Чернівецьку, Івано-Франківську, Львівську та Хмельницьку області.

Попит на продукцію, звичайно ж, залежний від фактора «споживачі». Споживачами досліджуваних підприємств є будівельні організації, дорожні організації, ремонтно-будівельні управління, цукрові заводи (для відбілювання цукру у цукровій промисловості відповідно до ДСТУ 1451-96 використовуються породи карбонатні, які отримують з вапнякового каменю), сільськогосподарські товариства, водоканал, житлово-комунальні підприємства, приватні малі підприємства та приватні особи. Найбільші обсяги продукції використовуються для будівництва автодорожніх шляхів: щебінь для укладки нижніх шарів дорожнього покриття (фракції 0–5 мм, 10–20 мм, 20–40 мм, 40–70 мм), асфальтобетон для верхніх шарів дорожнього покриття (складові: щебінь фракції 0–5 мм, 5–10 мм, 10–20 мм, мінеральний порошок). На рис. 3 представлена динаміка довжини автомобільних доріг в Україні. Як бачимо, за період 1980–1992 рр. спостерігалось зростання протяжності шляхів сполучення з твердим покриттям, яка внаслідок активного будівництва нових автошляхів перевищила 160 тис. км. Але, разом з тим, з 1998 р. темп зростання протяжності автошляхів поступово сповільнювався, що, на нашу думку, пояснюється перерозподілом обов'язків з будівництва та ремонту деяких доріг з відомства Укравтодору до комунальних служб регіонів. Таким чином, попит на продукцію кар'єрів з видобування вапняку суттєво обмежений.

Згідно статті 10 Закону України «Про автомобільні дороги» [1], «державне управління автомобільними дорогами загального користування здійснює Державна служба автомобільних доріг України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через керівника центрального органу виконавчої влади у галузі транспорту і який має свої органи управління на місцях». Згідно цього ж документу, вищезазначений орган відповідає за організацію будівництва, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг та за якість цих робіт, а також за цільове використання бюджетних коштів, виділених на ці цілі. Отже основним споживачем більшості підприємств досліджуваної галузі є організація, що фінансується з бюджету, а своєрідним каталізатором зростання попиту виступає ухвалення рішень Уряду про будівництво доріг та відповідне своєчасне фінансування.

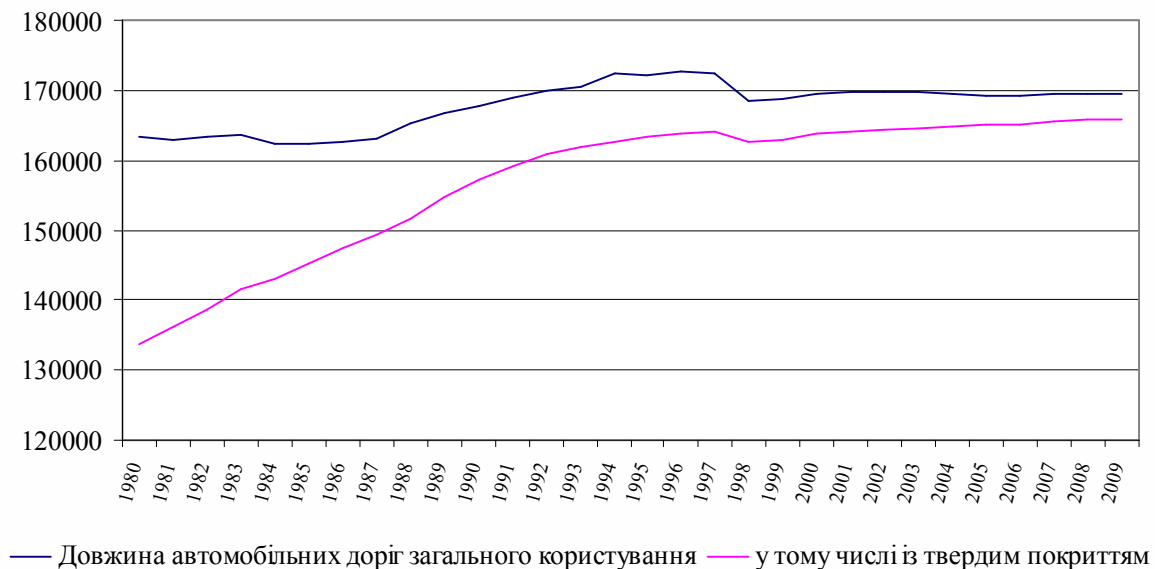

Рис. 3. Динаміка довжини автомобільних доріг в Україні (км)

Наступним фактором мезорівня зовнішнього середовища є «постачальники». Специфікою роботи підприємств досліджуваної галузі є те, що основною сировиною для виробництва виступає видобута корисна копалина. Тому вплив даного фактора є набагато меншим, непомітнішим ніж вплив попереднього і, можна вважати, незмінним. Але, незважаючи на вищенаведене, він не відсутній зовсім. Постачальником необхідних для виробництва нафтопродуктів (мазуту, півного палива) є суміжна галузь з видобування паливно-енергетичних корисних копалин. Також потрібно відзначити постійний вплив на діяльність підприємств галузі, зрештою, як і на діяльність підприємств усіх галузей промисловості та навіть усіх видів економічної діяльності, галузі виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Значущість впливу цих чинників неможливо перебільшити, але разом з тим він є постійним та незмінним, оскільки виробництво вапняків та їх переробка належать до енергоємних виробництв.

Звичайно ж, для розвитку підприємств галузі необхідні інвестиції, здебільшого для модернізації та технологічного переоснащення виробництва. Ринок інвестицій в Україні діє, але основні їх обсяги використовуються для інвестування більш привабливих та експортоорієнтованих секторів промисловості. Оскільки економіка України «обрала інноваційний шлях розвитку, пріоритетним стає інвестування сектора високих технологій» [4], до якого, згідно з [12], відноситься галузь машинобудування, а галузь видобування неенергетичних корисних копалин – до сектора низьких технологій, тобто не є інвестиційно привабливою, а тому має тенденцію до фізичного старіння основних засобів. Самі ж підприємства галузі інвестування в розширене відтворення не здійснюють, оскільки відсутній ефективний механізм формування та використання інвестиційного потенціалу.

За даними [5], центральне статистичне управління виділяє такі групи основних засобів: будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини й устаткування, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар тощо. Все вищеперелічене є майновим потенціалом підприємства, без якого не можливе його функціонування. Кардинальні зміни основних виробничих засобів можливі лише за умови активізації інвестиційної діяльності, яка в межах досліджуваної галузі зводиться до мінімуму. Звичайно ж, важко переоцінити значущість впливу основних засобів та шляхів їх відтворення на ефективність виробничо-господарської діяльності підприємств та на її кінцеві результати, але рівень впливу цього фактора можна вважати незмінним.

Надзвичайно важливим фактором внутрішнього середовища підприємства є оборотні кошти, які є основою його фінансово-господарської діяльності. Згідно з [11], «порядок формування джерел створення оборотних активів на підприємствах залежить від форми власності, покладеної в основу функціонування підприємства, специфіки його організаційної побудови та інших факторів». На досліджених підприємствах галузі видобування неенергетичних корисних копалин оборотні кошти формуються за рахунок власних коштів у межах нерозподіленого прибутку підприємства і це є єдиним джерелом їх формування. За рахунок цього, вплив даного фактора на ефективність виробництва підприємств галузі можна вважати постійним.

Оскільки «підвищення ефективності виробництва залежить від удосконалення управління ефективністю та якістю праці працівників на підприємстві» [3], останнім фактором, що відображає вплив внутрішнього середовища підприємства на його економічну ефективність, є трудові ресурси. Вони формують трудовий потенціал підприємства. Специфікою досліджуваної галузі є сезонність виробництва, що призводить до значних коливань чисельності працівників у еквіваленті повної зайнятості (здебільшого за рахунок промислово-виробничого персоналу). Через складність устаткування, важливим для підприємств галузі є також рівень кваліфікації персоналу, тобто якість трудових ресурсів. В деяких економічних дослідженнях значення якості персоналу розглядається навіть в контексті економічної безпеки підприємства [10]. Як бачимо, фактор «трудові ресурси» є досить динамічним, потребує детального аналізу та ефективного управління на основі сучасних науково-методичних підходів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У статті досліджено вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну ефективність підприємств з видобутку вапняку. Виділено основні фактори, які безпосередньо впливають на економічну ефективність виробництва підприємств досліджуваної галузі, та проаналізовано характер їх впливу. Виявлено, що основним фактором мезорівня зовнішнього середовища є споживачі, а основним фактором внутрішнього середовища – трудові ресурси. Різниця між ними у тому, що інструментів впливу на фактори зовнішнього середовища у підприємства немає, але воно має можливість впливати на фактори внутрішнього середовища. Звідси постає необхідність контролю та своєчасного реагування на будь-які зрушення зовнішніх факторів і важливість ефективного управління внутрішніми, які безпосередньо взаємопов'язані з ефективністю виробництва.

Врахування і детальний економічний аналіз досліджених факторів, які, в комплексі з іншими, створюють загальний потенціал підприємства, зможе забезпечити його конкурентоспроможність та допоможе обрати оптимальну виробничу стратегію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про автомобільні дороги» № 2862-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2862-15>.
2. Ісаєва О.В. Підприємство як виробничо-економічна система та його безпека / О.В. Ісаєва // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №3 (17). – С. 130–138.
3. Качмарик Я.Д. Економічні параметри управління персоналом підприємства / Я.Д. Качмарик, О.О. Ільчук // Збірник науково-технічних праць. Науковий вісник. – 2006. – Вип. 162. – С. 176–181.
4. Котова М.В. Пріоритетні напрямки іноземного інвестування в промисловість України / М.В. Котова // Труды Одесского политехнического университета. – 2004. – Вип. 2 (22).
5. Кузьмін О.Є. Класифікація основних засобів підприємств / О.Є. Кузьмін, Х.П. Стельмах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.14. – С. 263–268.
6. Павлюк К.В. Зростання ролі бюджету у забезпеченні й регулюванні соціально-економічного розвитку держави / К.В. Павлюк // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 2. – С. 91–101.
7. Романюк Л.М. Сучасні тенденції стратегічного управління підприємством [Електронний ресурс] / Л.М. Романюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2009_15/stat_09/15.pdf.
8. Циганюк О.О. Система конкурентних стратегій підприємства та перспективи впровадження стратегічної культури на підприємствах України / О.О. Циганюк // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №3 (17). – С. 108–111.
9. Швець Л.М. Процес стратегічного планування на підприємстві / Л.М. Швець // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №1 (15). – С. 148–152.
10. Шуляр Н.М. Якість персоналу як складова економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / Н.М. Шуляр. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_27/Shular.pdf.
11. Шурпенкова Р.К. Сутність та основи організації аналізу оборотних коштів / Р.К. Шурпенкова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №3 (7). – С. 150–154.
12. Щедрина Т.І. Трансфер інновацій як реалізація знань: аналіз для України / Т.І. Щедрина // Економіка підприємства. – 2004. – №1. – С. 84–90.